

زیارت اربعین و نقش آن در تربیت فردی و اجتماعی زائر

دکتر عنایت شریفی^۱

تاریخ پذیرش: ۰۳/۰۳/۰۰

تاریخ دریافت: ۱۱/۱۲/۹۹

چکیده

مراسم پیاده‌روی و زیارت اربعین یکی از مهمترین کانون‌های تربیتی انسان آزادی‌خواه است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به این سؤال اساسی پاسخ دهد که زیارت اربعین در تربیت فردی و اجتماعی زائران چه تأثیری دارد؟ از مهمترین آثار زیارت اربعین در تربیت فردی زائر، خودسازی و تهذیب نفس، ایجاد آرامش درونی، تمرین صبر و استقامت، خودباوری، الگوپذیری و الگوپذیری، افزایش عشق و مهرورزی، تقویت دین‌داری و شکرگذاری از نعمت‌هاست. اربعین در بعد تربیت اجتماعی نیز می‌تواند در ایجاد همبستگی، تحقق امت واحده اسلامی، ایجاد شور و شعور سیاسی، توجه به امر به معروف و نهی از منکر و تبلور مفاهیم اخلاقی مانند تعاون، همدلی، ایثار و از خود گذشتگی، انفاق، بخشندگی، روحیه ظلم‌ستیزی و استقامت تأثیرگذار باشد.

کلیدواژه‌ها: امام حسین علیه السلام، تربیت فردی، تربیت اجتماعی، زائران، زیارت اربعین.

---

۱. دانشیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علامه طباطبائی (enayat.sharifi@yahoo.com)

حرکت به سوی کربلا در روز اربعین از زمان امامان معصوم علیهم‌السلام در بین شیعیان رایج بوده و شیعیان حتی در زمان بنی امیه و بنی عباس نیز به این حرکت مقید بوده‌اند (قاضی طباطبائی، ۱۳۶۸: ۱-۲). دلیل بزرگداشت و زیارت امام حسین علیه‌السلام در روز اربعین، روایات متعدد از امامان معصوم علیهم‌السلام است. امام صادق علیه‌السلام فرموده‌اند: «لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي زِيَارَةِ قَبْرِ الْحُسَيْنِ علیه‌السلام مِنَ الْفَضْلِ لَمَاتُوا شَوْقًا؛ اگر مردم فضیلت زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام را می‌دانستند از شوق جان می‌دادند» (ابن بابویه قمی، ۱۳۸۲: ۳۱۹) و امام حسن عسکری علیه‌السلام یکی از نشانه‌های مؤمن را زیارت در روز اربعین می‌دانند و می‌فرمایند: «نشانه‌های مؤمن پنج چیز است: نمازهای پنجاه گانه (منظور نمازهای روزانه و نوافل آنهاست که پنجاه رکعت می‌شود)، زیارت اربعین، انگشتر به دست راست کردن، بر خاک سجده کردن، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را بلند گفتن» (حرعاملی، ۱۴۱۴: ۱۰/۳۷۳). از این رو است که زیارت اربعین از زوایای گوناگون مورد مطالعه و ارزیابی صاحب نظران و اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان قرار گرفته و از منظر تاریخی، سیاسی، اجتماعی، کلامی، فقهی تجزیه و تحلیل شده است ولی کمتر به تبیین جنبه‌های سازندگی اخلاقی و ابعاد تربیتی آن پرداخته شده است. به نظر می‌رسد اربعین را از لحاظ اخلاقی و تربیتی می‌توان در ابعاد مختلف بررسی و تحلیل کرد که یکی از آن ابعاد، نقش در تربیت اخلاقی زائران است. این پژوهش در صدد است با روش توصیفی-تحلیلی، نقش زیارت اربعین در تربیت اخلاقی زائران را مورد بررسی قرار دهد و به سؤال نقش زیارت و پیاده‌روی اربعین در تربیت فردی و تربیت اجتماعی زائران چگونه می‌باشد؟ پاسخ دهد.

به دلیل اهمیت بسیار زیاد این موضوع، تاکنون فعالیت‌هایی چون برگزاری همایش‌های ملی و بین‌المللی، نگارش کتاب‌هایی نظیر *به صحرای شدم*، *عشق باریده بود* (۱۳۷۶ ش)، *پادشاهان پیاده* (۱۳۹۶ ش)، *اربعین در فرهنگ شیعه* (۱۳۹۵ ش)، *اربعین* (۱۳۹۰ ش و ۱۳۹۴ ش)، *اسرار پیاده‌روی اربعین* (۱۳۹۶ ش) و نظایر این آثار، تألیف شده است ولی به نظر می‌رسد تاکنون اثری پژوهشی درباره ابعاد تربیتی زیارت اربعین نگارش نیافته است. نوشتار حاضر با این هدف، اولین اثری است که به آثار تربیتی زیارت

و پیاده روی اربعین پرداخته است.

مفهوم شناسی

اربعین: در لغت به معنای چهل است و در اصطلاح به بیستم صفر ۶۱ هجری قمری، چهلمین روز شهادت امام حسین علیه السلام و یاران با وفایش اطلاق می شود. اربعین از نظر شیخ مفید (۱۴۱۴: ۲۶) و شاگردش، شیخ طوسی (۱۴۱۱: ۷۸۷) زمان بازگشت اهل حرم از شام به کربلا است.

تربیت: در لغت از ماده ربوا از باب تفعیل به معنای زیادت و فزونی است (راغب اصفهانی، بی تا: ۳۴۰) و در اصطلاح تعاریف گوناگونی ارائه شده که کامل ترین و جامع ترین آن، عبارت است از فعالیتی منظم و مستمر در جهت کمک به رشد جسمانی، شناختی، اخلاقی، اجتماعی و عاطفی افراد، به گونه ای که نتیجه آن در شخصیت مربی به ویژه در رفتارهای او ظاهر خواهد شد» (حاجی ده آبادی، ۱۳۷۹: ۱۲). بر اساس این تعریف، انسان دارای ابعاد و جنبه های عقلانی، عاطفی، اجتماعی، فردی، اخلاقی و جسمی است که این ابعاد به گونه ای به هم وابسته اند که رشد یکی بدون دیگری امکان پذیر نیست.

تربیت فردی و اجتماعی: منظور تغییر و تحول در بعد فردی و اجتماعی انسان است.

۱. زیارت اربعین و تربیت فردی زائر

زیارت و پیاده روی اربعین دارای آثار تربیت فردی فراوانی است که مهمترین آنها عبارتند از:

۱-۱. تزکیه و تهذیب نفس

تزکیه از ماده "زکو" است. در لغت آن را در معانی اصلاح (فراهیدی، ۱۴۱۰: ۵ / ۳۹۴)، رشد و نموبه کار برده اند (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۲۵۸) و در اصطلاح علم اخلاق به معنای رشد و ارتقاء نفس به وسیله چیزهایی امثال معرفت الله و ایمان به آن، مراقبت و عمل بر طبق تقوای الهی، زیاد کردن خیرات و برکات، تطهیر نفس از گناهان و شرور و حرامها، تهذیب

نفس از ذائل و مفسد اخلاقی، تربیت نفس طبق فضائل و اخلاق و پاک کردن نفس از رسوبات کفر نفاق ریاء و حسد و... است (خبر فاطمه، ۱۴۲۴: ۱۳).

زیارت اربعین نقش اساسی در تزکیه و تهذیب نفس انسان‌ها دارد چرا که انسان در این سفر معنوی به واسطه نورا هل بیت علیهم‌السلام در پی تحولات روحی، روانی، اخلاقی و فکری از آلودگی‌ها پاک می‌شود لذا بهترین فرصت برای خودسازی، کسب طهارت، استغفار و توبه است. به همین سبب در زیارت اربعین عقاید بسیاری از افراد تغییر می‌کند و باورهای مذهبی در آنها عمیق‌تر می‌شود؛ به گونه‌ای که بیشتر افراد پس از بازگشت از این سفر معنوی تا مدتی آثار این خودسازی را با خود دارند و سعی می‌کنند تا به عقاید دینی خود پایبند باشند. امام صادق علیه‌السلام به یکی از اصحابش فرمودند: «مَنْ خَرَجَ مِنْ مَنْزِلِهِ يُرِيدُ زِيَارَةَ قَبْرِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیه‌السلام إِنْ كَانَ مَا شِئَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ حَسَنَةً وَمَعَى عَنْهُ سَيِّئَةٌ حَتَّى إِذَا صَارَ فِي الْحَائِرِ كَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْمُصْلِحِينَ الْمُتَجَبِّينَ [الْمُفْلِحِينَ الْمُنْجِحِينَ] حَتَّى إِذَا قَضَى مَنَاسِكَهُ كَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْفَائِزِينَ (ابن قولویه قمی، ۱۳۹۳: ۱۳۵-۱۳۲) کسی که به قصد زیارت امام حسین علیه‌السلام از منزلش با پای پیاده خارج شود، خداوند بابت هر قدمی که برای زیارت ابا عبد الله علیه‌السلام برمی‌دارد، یک حسنه برایش می‌نویسد و یک سیئه از او محو می‌کند. وقتی که به حرم می‌رسد، خداوند او را جزو صالحین برگزیده می‌نویسد. وقتی مناسک او تمام شد، خداوند نام او را جزو فائزین می‌نویسد».

۲-۱. ایجاد آرامش درونی

به نظر می‌رسد پیاده‌روی اربعین یکی از مصادیق ذکر است. این ذکر به صورت‌های گوناگون برای زائر به دست می‌آید. نخست اینکه، در روایات متعدد از شیعه و سنی، اهل بیت علیهم‌السلام، مصادیق «اهل الذکر»، شمرده شده‌اند. از جمله رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: الذِّكْرُ أَنَا وَ الْأَئِمَّةُ علیهم‌السلام أَهْلُ الذِّكْرِ (کلینی، ۱۳۶۵: ۱/ ۲۱۰، ح ۱)؛ من ذکر هستم و امامان علیهم‌السلام اهل ذکر هستند».

همچنین در برخی از تفاسیر نقل شده: «هُوَ مُحَمَّدٌ وَعَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهم‌السلام هُمْ أَهْلُ الذِّكْرِ وَ الْعِلْمِ وَ الْعَقْلِ وَ الْبَيَانِ؛ اینان حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و حضرت علی علیه‌السلام و حضرت فاطمه علیه‌السلام و حضرت حسن و حضرت حسین علیهم‌السلام هستند؛ آنها اهل

ذکر و اهل علم و عقل و بیان‌اند (شوشتی، ۱۴۰۹: ۳/۴۸۲).

پیاده‌روی اربعین امام حسین علیه السلام یک تلاش معنوی و در راستای رضایت الهی و یاد پرودگار متعال است. این حرکت با این مبنا، باعث آرامش شخص خواهد شد. دیگر اینکه شرکت کنندگان در راهپیمایی زیارت اربعین بدون هیچ‌گونه گروه‌گرایی و برتری‌جویی، بذریع دوستی و همدلی را در جامعه می‌افشانند و محصول آن، چیزی جز آرامش و امنیت نخواهد بود. همچنین زائر بعد از پیمودن فاصله‌های طولانی به مقصود خود می‌رسد، نوعی احساس راحتی در او شکل می‌گیرد، این احساس پاک می‌تواند یک آرامش روحی باشد که در این سفر الهی به وضوح دیده می‌شود.

۳-۱. تمرین صبر و پایداری

واژه صبر در لغت به معنای حبس کردن و بازداشتن است (طریحی، ۱۳۶۲: ماده صبر) و در اصطلاح عبارت از ثبات نفس و مضطرب نگشتن در بلاها و مصیبت‌ها و مقاومت کردن در برابر حادثه‌ها و سختی‌ها است (نراقی، ۱۳۶۱: ۲۶۳). در برخی از روایات به منشأ صبر و استقامت اشاره شده است. علی علیه السلام در روایتی یقین و ایمان به خدا را سرچشمه صبر می‌داند و در روایتی دیگر، ریشه صبر را ریشه یقین نیکو به خداوند بازگو می‌کند (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۲۸۰). این روایت مشخص می‌کند که منشأ اصلی صبر در مؤمن، ایمان و یقین به خداست. مؤمن که خدا را می‌شناسد و به صدق وعده‌های او اطمینان دارد و می‌داند خداوند در مقابل همه زحمت‌ها، سختی‌ها و تلخی‌هایی که وی در راه اطاعت او متحمل می‌شود، پاداشی درخور عطا خواهد کرد، در برابر همه اینها به نیکی مقاومت می‌کند.

امام حسین علیه السلام الگوی صبر و پایداری در برابر مصیبت‌ها و مشکلات است و آن حضرت از آغاز حرکت خویش به سوی کربلا بر صبر تکیه کرد و یاران را لایق همراهی خویش می‌دانست که بر تیزی شمشیر و ضربت نیزه‌ها مقاوم و پایدار باشند لذا از نیروها و عناصری جهت همراهی دعوت به عمل آورد که بهره‌ای از صبر و استقامت در برابر حوادث برده باشند و به آنها فرمود:

أَيُّهَا النَّاسُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَصْبِرُ عَلَى حَدِّ السَّيْفِ وَ طَعْنِ الْأَسِنَّةِ فَلْيَقُمْ مَعَنَا وَإِلَّا

فَلْيُنْصِرْفَ عَنَّا (قندوزی، ۱۴۱۸: ۴۰۶)؛

ای مردم، هرکدام از شما که تحمل تیزی شمشیر و زخم و ضربت نیزه را دارد همراه ما بماند والا بازگردد.

در صبح روز عاشورا به یاران چنین خطاب کرد: «صَبْرًا بَنِي الْكِرَامِ! فَمَا الْمَوْتُ إِلَّا قَنْطَرَةٌ تَعْبُرُ بِكُمْ عَنِ الْبُؤْسِ وَالصَّرَاءِ إِلَى الْجَنَانِ الْوَاسِعَةِ وَالنَّعِيمِ الدَّائِمَةِ (ابن طاووس، ۱۳۴۸: ۸۱ و مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۴ / ۲۹۷)؛ صبر و مقاومت کنید ای بزرگ زادگان، چرا که مرگ، تنها پلی است که شما را از رنج و سختی عبور می دهد و به سوی بهشت گسترده و نعمت های همیشگی می رساند». وی در تقویت روحیه اهل بیت علیهم السلام خویش می فرمود: «استعدوا للبلَاءِ واعلموا ان الله حامیکم وحافظکم وسینجیکم (ابن طاووس، ۱۳۴۸: ۸۱)؛ برای مقابله با بلاها آماده شوید و بدانید خداوند حامی، حافظ و نجات دهنده شماست». و در روز عاشورا، هرگاه که شهیدی از اسب بر زمین در خون می غلتید، مثنوی صبر و بردباری را می سرود. در برابر بی تابی اهل بیت علیهم السلام در فراق قاسم بن الحسن صابرا نه فرمود: «صَبْرًا يَا بَنِي عُمُومَتِي صَبْرًا يَا أَهْلَ بَيْتِي» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳ / ۳۶) و در برابر عطش علی اکبرش که اظهار و تمنای آب می نمود، فرمود: «صَبْرًا يَا حَبِيبِي (همان، ۴۵)؛ صبر کن ای حبيب من». آن گاه که در لحظات آخرین خود بر زمین گرم کربلا افتاده بود، با خدای خویش زمزمه نمود: «صَبْرًا عَلَي قَضَائِكَ يَا رَبَّ الْإِلَهِ سَوَاكُ [لا معبود سواك] صَبْرًا عَلَي حَكْمِكَ يَا غِيَاثَ مَنْ لَا غِيَاثَ لَهُ» (مقرّم بن عبد الرزاق، ۱۴۲۳: ۲۸۲-۲۸۳)؛ در برابر قضای تو صبر می کنم ای پروردگار من، معبودی جز تو نیست ای پناه پناه آورندگان». بر این اساس در این پیاده روی، زائر هنگامی که با تحمل سختی ها، خود را به زیارت امام حسین علیه السلام می رساند، در حقیقت روح پایداری و صبر را در خود ملکه می کند و این اثر روحی زمینه ای خواهد شد که فرد در تمام مشکلات، پایداری داشته و از سختی ها هراسی نداشته باشد.

۱-۴. افزایش عشق و مهرورزی به امام حسین علیه السلام

مهمترین عاملی که مردم را از اقصی نقاط دنیا در زیارت اربعین دور هم جمع می کند، عشق و محبت به امام حسین علیه السلام است و این عشق فطری در هر انسان آزاده ای وجود دارد؛

چنانکه امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِهِ الْخَيْرَ قَدَفَ فِي قَلْبِهِ حُبَّ الْحُسَيْنِ وَ حُبَّ زِيَارَتِهِ (ابن قولویه، ۱۳۹۳: ۱۳۵)؛ هرکسی که خدا خیر او را بخواهد، محبت امام حسین علیه السلام و محبت زیارت امام حسین علیه السلام را در دلش می‌اندازد». هدف اصلی در این سفر رسیدن به محبوب و معشوق است و هر انسانی سعی می‌کند به اندازه ظرفیت و توانایی، خود را با محبوب و معشوقش نزدیکتر سازد.

۱-۵. تقویت دینداری

بدون تردید، یکی از اهداف بسیار مهم در قیام امام حسین علیه السلام اقامه احکام شریعت و برپایی سنت‌های دینی بود. چنانکه در بسیاری از زیارت‌نامه‌های آن حضرت می‌خوانیم: «أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ أَقَمْتَ الصَّلَاةَ وَآتَيْتَ الزَّكَاةَ وَآمَرْتَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَيْتَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (قمی، ۱۳۹۶: ۴۶۳). بر این اساس، زمانی که انسان محب، می‌خواهد محبت و عشق خود را به امام حسین علیه السلام نشان دهد، طوری رفتار می‌کند که محبوب و معشوق می‌طلبد و اگر کسی عارف به حقیقت نهضت امام حسین علیه السلام شود، می‌فهمد که عمل به آموزه‌های دین و احکام شریعت از اهداف اصلی قیام بوده است لذا انسان محب سعی می‌کند با عمل به احکام و شرایع دینی محبت خود را ابراز کند. بنابراین، نتیجه حضور در مراسم‌های عزاداری امام حسین علیه السلام و راهپیمایی اربعین، تقویت دینداری و التزام بیشتر به رعایت احکام شریعت است که از نتایج آن، تقویت همبستگی اجتماعی و وفاق عمومی است.

۱-۶. شکرگذاری نعمت‌ها

شکر در لغت به معنای شناخت نعمت و سپاسگزاری از منعم است (فراهیدی، ۱۴۱۰: ۲۹۲/۵؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۴/۴۲۳) و در اصطلاح تعریف‌های زیادی شده است. راغب اصفهانی در تعریف آن می‌نویسد: تصور نعمت در ذهن و اظهار آن در گفتار و کردار است (راغب اصفهانی، بی تا: ۴۶۱). به نظر می‌رسد این تعریف، جامع‌تر از تعاریف دیگر باشد چرا که قید «اظهار نعمت» وجود دارد و این خود از سویی مستلزم ادراک و تصور آن و از سویی دگر، بیانگر مراتب آن است. بر اساس این تعریف، شکر دارای سه عنصر؛ شناختی، قلبی و رفتاری است. عنصر شناختی شکر یعنی آدمی بداند همه نعمت‌ها از سوی

خداوند است و دیگران تنها واسطه‌ای میان خداوند و او هستند تا نعمت‌ها به او برسد. عنصر قلبی آن است که انسان با مشاهده نعمت‌های خداوند، دلشاد شود و عنصر عملی یعنی نعمت‌های خداوند را در راهی که او دستور داده است، به کاربرد.

زیارت و پیاده‌روی اربعین بهترین مکان برای شکرگذاری و حمد کردن خداوند به خاطر نعمت‌های الهی است. مهمترین نعمت‌ها در سفر اربعین؛ شناخت نعمت ولایت و امامت، نعمت امنیت و نعمت سلامت است که خدای تعالی در اختیار انسان قرار داده و شکر عملی این گونه نعمت‌ها، این است که انسان به لوازم آنها عمل کند. به امامت و ولایت توجه کند و روحیه برادری، ایثارگری، بخشندگی و مهربانی را در خود تقویت نماید. چنانکه مقام معظم رهبری آیت الله خامنه‌ای در دیدار بسیجیان در ۳ آذر ۱۳۹۵ در این باره فرمودند:

راه پیمایی عظیم اربعین، حقیقتاً یک پدیده عظیم است که دست‌خداایی مشهودتر از همه جای دیگر است؛ با وجود موانع فراوان، از ایران و عراق و مناطق دیگر [چند میلیون نفر به کربلا می‌روند]؛ نشان‌دهنده این است که این راه، راه عشق همراه صیرت است. در این جور حوادث که شما دست قدرت الهی را پشت سرش به وضوح می‌بینید و برکاتش را مشاهده می‌کنید، باید شکر کرد. شکرگزاری به این است که انسان به لوازم این نعمت عمل کند؛ از جمله [شکر این نعمت] به این است که آن روحیات؛ برادری، مهربانی، توجه به ولایت را در خودتان نگه دارید.

۱-۷. خود باوری (خودآگاهی)

خودآگاهی مفهومی فراتر از خودشناسی است و تعریف‌های زیادی در روانشناسی و سایر علوم دارد. برخی از روانشناسان، آن را به معنای درک، توجه و آگاهی از ابعاد وجودی، افکار، احساسات، گرایش‌ها و رفتارهای خود در طی فرآیند زمان می‌دانند (لطیفیان و سیف، ۱۳۸۶: ۱۲۹) و برخی دیگر خودآگاهی را یکی از سازه‌های مهم شخصیت و به معنای آگاهی انسان از احساسات، نیازها و هیجان خود می‌دانند و نخستین گام در شکل‌دهی مهارت‌ها و ارتباط به شمار می‌رود (فرهنگی، ۱۳۸۵: ۱/۱۳۰).

به نظر می‌رسد این گونه تعاریف برای خودآگاهی، تعریف جامعی نباشد چراکه فقط بُعد جسمانی انسان را مورد توجه قرار داده و به بُعد روحانی توجهی نداشته‌اند. با توجه به مبانی انسان‌شناختی قرآن کریم که انسان را مرکب از جسم و روح و حقیقت انسان را روح می‌داند، می‌توان خودآگاهی قرآنی را این گونه تعریف کرد: خودآگاهی، به معنای بازیابی حقیقت خویش به واسطه پرورش و زنده کردن استعدادهای فطری و درونی می‌باشد که در وجود او نهاده شده و سپس درک قلبی حقایق هستی و اسما و صفات الهی می‌باشد (مطهری، ۱۳۸۹: ۲/۳۰۴، ۳۰۸). زیارت اربعین یکی از عوامل خودآگاهی است چراکه زائریس از این که با تحمل سختی‌های راه به هدف خود می‌رسد، از درون خود را قبول می‌کند که توانایی رسیدن به اهداف بزرگ را داراست، این حس خود باوری که حاصل شده است، می‌تواند در ادامه یک زندگی موفقیت آمیز، موثر واقع شود.

۸-۱. الگو دهی و الگو زدایی

الگو به معنای سرمشق، مقتدا، اسوه و قدوه است (عمید، ۱۳۵۹: ۱۷۹). در اصطلاح مدلی بیرونی است که بر اساس تربیت‌پذیری و الگوگیری، بر رفتار فرد (متربی) تأثیر می‌گذارد و او را جذب می‌کند (ملکوتی فر، ۱۳۸۸: ۱۳۷). با اینکه از آغاز تاکنون حاکمان ظالم و مستکبر چندین بار قبر مطهر امام حسین علیه السلام و اصحاب با وفایش را آب گرفته، شخم زده و تحریب کرده‌اند، با این همه یکی از ویژگی‌های اربعین جنبه الگو دهی و

۱. در سال ۱۴۶ ق منصور عباسی جام خشم خود را بر علویان و آثار آنها سرازیر کرد و بر بارگاه مطهر امام حسین علیه السلام حمله برد و در سال ۱۹۳ ق حاکم عباسی، هارون الرشید، دستور به تخریب کامل کربلا صادر کرد. متوکل عباسی که نفرت شدیدی از امیرالمؤمنین علی علیه السلام داشت، چهار مرتبه اقدام به تخریب قبر حضرت ابی عبدالله امام حسین علیه السلام نمود. اولین بار در سال ۲۳۳ ق به سبب شرکت کردن یکی از کنیزان ترانه سرای خود در زیارت شعبان و رفتن او به کربلا، به عمر بن فرج رنجی دستور داد آنچه را مأمون عباسی ساخته، تخریب کند و قبر امام حسین علیه السلام را محو ساخته و زمین آن را شخم زنند. دومین بار در سال ۲۳۶ ق متوکل عباسی اقدام به تخریب ضریح مطهر و ملحقات حرم مطهر و کشت و زرع در زمین آنجا و تخریب خانه‌های اطراف کرد. سومین بار در سال ۲۳۷ ق هنگامی که به متوکل خبر رسید که اهل سواد در سرزمین نینوا برای زیارت بارگاه پاک امام حسین علیه السلام گرد هم می‌آیند و در آنجا جمعیت فراوانی جمع می‌شود، به یکی از سرداران خود به نام هارون معری دستور داد به همراه وزیر و ابراهیم دبیز و دیگر افراد قبر مطهر را تخریب کرده و آنجا را شخم زده و قبر امام حسین علیه السلام را محو کنند. چهارمین بار در سال ۲۴۷ ق، بار دیگر به متوکل خبر

الگو‌زایی آن است. از لحاظ الگو‌دهی نه تنها برای تمامی مسلمانان بلکه برای آزادی خواهان در اوج قرارداد، چرا که در واقعه عاشورا و اربعین حسینی با قهرمانان و الگو‌هایی روبرو هستیم که با گفتار و رفتار خود حادثه‌ای بس بزرگ آفریده‌اند. امام حسین علیه السلام، جامع همه فضیلت‌ها، حضرت ابوالفضل علیه السلام الگوی وفاداری و فداکاری، حبیب بن مظاهر و انس بن حارث کاهلی الگوی کهنسالی، زهیر بن قین الگوی خوشبختی، قیس بن مسهر الگوی رازداری، حنظله بن سعد و سعید بن عبدالله الگوی جانثاری، حرب بن یزید الگوی ندامت و توبه، ابو ثمامه صیداوی اسوه نماز و مسلم بن عوسجه الگوی سبقت در شهادت هستند. شاید به همین دلیل است که در حجم بسیار وسیعی از روایات و سخنان امامان معصوم علیهم السلام، لزوم الگوپذیری از واقعه عاشورا و اربعین توصیه و تأکید شده است. از جمله سخن ارزشمند سیدالشهدا علیه السلام، «فَلَكُمْ فِيَّ أُسْوَةٌ»، که خودش را به عنوان اسوه و الگو معرفی کرده است (عسکری، ۱۳۶۸: ۷۲/۳). از لحاظ الگو‌زدایی، الگوها و شخصیت‌های منفی در عاشورا و اربعین چنان ترسیم می‌شوند که نوعی دلزدگی و نگرش منفی در مرتب‌ی و زائران باب «ادب از که آموختی از بی ادبان» نسبت به آن الگو‌پدید می‌آید. لذا کسی که در کربلا حضور پیدا می‌کند از سویی با مجموعه‌ای از الگوهای خوب، ارزشمند و فضایل اخلاقی برخورد می‌کند و از سوی دیگر الگوها و شخصیت‌های منفی را در ذهن خود مجسم می‌کند و خود به خود به سوی الگوهای ارزشی و خوب رهنمون می‌شود و از الگوهای منفی بی‌زاری می‌جوید و آنها را دفع می‌کند، آنگاه تلاش می‌کند که در مقام عمل و عقیده همسوس شود و در هنگام زیارت و بعد از آن نیت می‌کند که در مسیر امام حسین علیه السلام حرکت نماید.

۲. آثار تربیت اجتماعی زیارت اربعین

زیارت اربعین کارکردهای تربیتی اجتماعی فراوانی دارد که مهمترین آنها عبارتند از:

رسید که مردم و اهل سواد و کوفه دوباره به سمت کربلا برای زیارت بارگاه ملکوتی امام حسین علیه السلام روانه شده‌اند و جمعیت فراوانی بدین منظور گرد هم آمده و کاروان بزرگی به راه افتاده است. او نیز سپاه بزرگی به همراه یکی از سرلشگرانش به سمت آنها گسیل ساخت و دستور داد بین مردم به بی‌زاری از زائران قبر مطهر امام علیه السلام جار بزنند و یک بار دیگر نبش قبر کرد و زمین آنجا را شخم زد و مردم را از رفتن به زیارت بازداشت.

۲-۱. ایجاد همبستگی و تحقق امت واحده اسلامی

یکی از مهمترین کارکردهای زیارت اربعین، همبستگی امت اسلامی است. همبستگی از نظر برخی جامعه‌شناسان عبارت از احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه است که از آگاهی و اراده برخوردار باشند؛ می‌تواند شامل پیوندهای انسانی و برادری بین انسان‌ها و وابستگی متقابل حیات و منافع بین آنها باشد. همبستگی اجتماعی در آموزه‌های دین اسلام مورد توجه بوده و با واژه‌های «امت واحده» و «امت اسلامی» مورد تأکید قرار داده شده است. منظور از امت، مجموعه‌ای از انسان‌ها است که باورها، ارزش‌ها و غایت واحدی دارند و از آنجا که مسلمانان بر اساس باورها، اعتقادات و ارزش‌ها، یک واحد اجتماعی محسوب می‌شوند؛ دارای هویت، هدفی واحد و سرنوشتی مشترک می‌باشند که از آن به امت اسلامی تعبیر می‌شود. در آئین اسلام عوامل متعددی برای همبستگی اجتماعی و ایجاد امت اسلامی وجود دارد که یکی از مهمترین آنها، پیاده‌روی و زیارت اربعین می‌باشد.

زیارت اربعین به عنوان یکی از شعائر بنیادین و حرکتی اجتماعی نقش اساسی در ایجاد همبستگی و تحقق امت واحده اسلامی دارد زیرا که شخصیت امام حسین علیه السلام شخصیت جهانی و با شعارهای جهانی بوده است و نور امام حسین علیه السلام چنان ظرفیتی دارد که نه تنها شیعیان و مسلمانان، بلکه پیروان سایر ادیان نیز که گرایش فطری به ایشان دارند را دور هم جمع می‌نماید؛ چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «إِنَّ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ حَرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَبْرُدُ أَبَدًا؛ برای شهادت امام حسین علیه السلام در قلوب مؤمنان حرارتی ایجاد شده که هرگز سرد نخواهد شد» (محدث نوری، ۱۴۰۸: ۱ / ۳۱۸).

۲-۲. ایجاد شعور سیاسی

شعور سیاسی یعنی حرکت بر اساس بینش، آگاهی، معرفت و شناخت حق و باطل. حرکت امام حسین علیه السلام بر اساس شعور سیاسی بوده است. وقتی امام حسین علیه السلام می‌خواستند از مکه خارج شوند، وصیت نامه‌ای نوشتند و آن را به برادر خود، محمد بن حنفیه دادند. حضرت در این وصیت نامه می‌فرماید:

إِنِّي لَمْ أَخْرِجْ أَشْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا، إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ إِصْلَاحٍ فِي أُمَّةٍ
جَدَى، أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَسِيرُ بِسِيرَةِ جَدَى وَأَبِي (مجلسی،
۱۴۰۳: ۴۴/۳۴)؛

من برای جاه طلبی، کام جویی، آشوبگری و ستمگری قیام نکردم، بلکه برای
اصلاح درکار امت جدم قیام کردم. می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر و به
شیوه جد و پدرم حرکت کنم.

زائری که به زیارت این انسان بزرگ و مصلح امت می‌رود؛ با خواندن زیارت‌نامه‌های
ایشان با سیره و اهداف آن حضرت آشنا می‌شود. این آشنایی، فرد را بصیرت می‌بخشد و
به شناخت لازم برای مسئولیت‌های سیاسی و اجتماعی می‌رساند.

۲-۳. ایجاد انگیزه و شور سیاسی

یکی از آثار تربیت اجتماعی زیارت اربعین، ایجاد شور سیاسی در زائران است و این
انگیزه، او را آماده هرگونه جانبازی در راه امام علیه السلام و پیشوای خود می‌نماید و حتی اگر مرگ
او را دربر بگیرد باز هم آماده است تا از قبر برانگیخته شود و کفن پوشان در رکاب آن
حضرت با دشمنانش بجنگد. در طول تاریخ افرادی همانند جابرین عبدالله انصاری همه
خطرهای احتمالی را به جان می‌خورد و خود را به کربلا می‌رساند (طوسی، ۱۴۱۱: ۲/
۷۸۷). در دوران متوکل عباسی، کسانی بودند که همه هستی خود را با یکی از اعضای
بدنشان را در راه زیارت امام حسین علیه السلام از دست می‌دادند؛ ولی سال بعد یا سال‌های بعد
باز هم عازم کربلا می‌شدند (قمی، ۱۳۹۶: ۲۳۹).

۲-۴. توجه به امر به معروف و نهی از منکر

از بهترین جلوه‌های اخلاق و تربیت اجتماعی در زیارت اربعین، توجه دادن زائریه امر
معروف و نهی از منکر است. به اقتضای این اصل که هر چه برای خود می‌پسندی برای
دیگران هم بپسند؛ انسان در انجام معروف و عمل به آن، خودخواه و خودبین نباشد.
خوبی‌ها و فضایل را تنها برای خود نخواهد و پرهیز از زشتی را اختصاص نکند بلکه
بکوشد خوبی را در سطح جامعه و جهان گسترش دهد؛ به همین دلیل قرآن کریم در آیات
فراوانی سفارش به امر به معروف و نهی از منکر کرده است: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى

الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (آل عمران / ۱۰۴)؛ و باید از شما مسلمانان برخی خلق را به خیر و صلاح دعوت کنند و مردم را به نیکوکاری امر و از بدکاری نهی کنند و اینان که به حقیقت واسطه هدایت خلق هستند فیروزبختی و رستگاری خواهند بود». همچنین خداوند در کلام وحی می فرماید: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ (آل عمران / ۱۰۹)؛ شما بهترین امتی بودید که در میان مردم آشکار گردید (زیرا) امر به معروف می کنید و نهی از منکر می نمائید و به خدا هم ایمان دارید».

امام حسین علیه السلام، فلسفه قیامش علیه دستگاه فاسد یزید را امر به معروف و نهی از منکر اعلام می نماید: «إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا، إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِّي، أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَسِيرُ بِسِيرَةِ جَدِّي وَأَبِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۴ / ۳۴) و من نه از روی خودخواهی و یا برای خوشگذرانی و نه برای فساد و ستمگری از مدینه بیرون می آمم بلکه هدفم از این مسافرت امر به معروف و نهی از منکر می باشد و مقصدم از این حرکت اصلاح مفساد امت و احیای سنت جدّم (رسول اکرم صلی الله علیه و آله) و راه و روش پدرم علی بن ابی طالب علیه السلام می باشد». بر این اساس مهم ترین وظیفه زائر امام حسین علیه السلام این است که با فریضه امر به معروف و نهی از منکر آشنا شود و بداند که فلسفه پیمایش راهپیمایی و عزاداری ها، احیای سیره پیشوایان معصوم علیهم السلام به ویژه امام حسین علیه السلام در اجرای امر به معروف و نهی از منکر بوده است. با امر به معروف و نهی از منکر باید به اصلاح جامعه پرداخت و با فساد و ظلم مبارزه کرد.

۲-۵. افزایش روحیه ظلم ستیزی و آزادگی

ظلم ستیزی و آزادگی در برابر زورگویان و ظالمان از اهداف اصلی قیام امام حسین علیه السلام می باشد. چنانکه امام علیه السلام در نامه ای به سران کوفه در این باره می نویسد: «فَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ فِي حَيَاتِهِ، مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا مُسْتَحِلًّا لِحُرْمِ اللَّهِ...، نَاكِثًا لِعَهْدِ اللَّهِ، مُخَالَفًا لِسُنَّةِ اللَّهِ، يَعْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ، ثُمَّ لَمْ يَغْتَرِ بِفِعْلِهِ وَلَا قَوْلِهِ، كَانَ حَقِيقًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ مَدْخَلَهُ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۴ / ۳۸۱)؛ می دانید که رسول خدا صلی الله علیه و آله در زمان حیاتش فرمود: هر کس سلطان ستمگری را ببیند که حرام خدا را حلال

شمرده و پیمان خدا را شکسته، با سنت پیامبر ﷺ مخالفت ورزیده و در میان بندگان خدا به ظلم و ستم رفتار کرده، ولی با او به مبارزه عملی و گفتاری برنخیزد، سزاوار است که خداوند او را به جایگاه آن سلطان ستمگر (جهنم) وارد کند».

براین اساس، زائروقتی به کربلا و به زیارت امام حسین علیه السلام می‌رسد صحنه‌های ظلم و استبداد را می‌بیند و این عامل باعث می‌شود جلوی ظالمان و زورگویان بایستد و از حق خود دفاع نماید. امام صادق علیه السلام در روایتی می‌فرماید: زیارت حسین علیه السلام مثل تجهیز هزار نفر مجاهد به اسب جنگی است (کلینی، ۱۳۶۵: ۴/ ۵۱). یک وجهش این است که زیارت امام حسین علیه السلام فرهنگ ایستادگی در مقابل ظلم در جامعه را ترویج و تقویت می‌کند و باعث مبارزه علیه ظلم می‌شود. مفاهیم اخلاقی دیگری چون سبقت به انجام دادن کار خیر و خدمت بی‌مزد و منت به زائران حسینی، محبت و مهمان‌نوازی، تلاش برای خدمت صادقانه، وارستگی، اعتماد و حسن ظن، نشاط، ادب و تکریم متقابل در میان زوار و خدام، تواضع و فروتنی در میان زائران به یکدیگر و نظایر اینها تجلی آموزه‌های اخلاقی اسلام به بهترین و زیباترین شکل در جامعه است.

۲-۶. تبلور مفاهیم اخلاق اجتماعی

منظور از اخلاق اجتماعی، ارزش‌ها و ضد ارزش‌های حاکم بر رابطه فرد با سایر انسان‌ها در بستر اجتماع است، رعایت اخلاق نیکو همانند احسان، انفاق، تعاون، وفای به عهد در تعامل دیگران؛ اولاً به صمیمیت و معنویت در جامعه می‌انجامد و ثانیاً موجب تقویت سرمایه‌های اجتماعی می‌شود که این مسئله خود موجب رشد و توسعه آن جامعه در ابعاد مختلف است (شریفی، ۱۳۹۳: ۲۰۱). راهپیمایی اربعین که بر اساس محبت و عشق به امام حسین علیه السلام شکل گرفته است، بسیاری از مفاهیم ارزشی و اخلاقی را متبلور می‌سازد که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۲-۶-۱. تعاون و همدلی

تعاون به معنای «یکدیگر را یاری کردن» یا «یاری کردن برخی، برخی دیگر را» است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه تعاون). تعاون یکی از اصول اخلاقی مهم است که در قرآن با

صیغه امر به آن اشاره شده که نشانگر اهمیت و ارزشمندی آن است. «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (مائده / آیه ۲)؛ در نیکوکاری و پرهیزکاری یکدیگر را یاری کنید و در گناه و تجاوز به یکدیگریاری نرسانید». در این آیه هم جنبه مثبت قضیه و هم جنبه منفی آن بیان شده است و اشاره به این دارد که تعاون و همدلی باید هم در دعوت به نیکی‌ها و هم در مبارزه با بدی‌ها انجام گیرد. در روایات نیز با عباراتی مانند همدلی و رفع گرفتاری مردم از روزه و اعتکاف یک ماه بهتر است (حرعاملی، ۱۴۱۴: ۱۱ / ۵۶۶)، مردم عیال خدا هستند، محبوب‌ترین مردم کسی است که به خانواده خدا نفع برساند (همان، ۵۶۲) و... مسلمانان را به تعاون و یاری کردن فراخوانده‌اند و راهپیمایی اربعین تجلی‌گاه مصادیق عینی تعاون و همدلی می‌باشد. افراد با سلیقه‌ها و فرهنگ‌های مختلف در کنار یکدیگر و قدم به قدم با هم برای رسیدن به مقصدی مشترک همکاری می‌کنند و این تفاوت‌ها باعث عدم کمک به یکدیگر نمی‌شود.

۲-۶-۲. ایثار و از خود گذشتگی

ایثار بروزن افعال از ریشه «ا-ث-ر» به معنای مقدم داشتن دیگری بر خود (جوهری، ۱۴۰۴: ۲ / ۵۵۲)، به، برگزیدن، اختیار کردن، اکرام کردن، بذل کردن، دیگری را بر خود برتری دادن و سود او را بر سود خود مقدم داشتن، قوت و مایحتاج خود را به دیگری بخشیدن است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱ / ۷۰). ایثار در اصطلاح دانشمندان اخلاق، به معنای اختیار کردن غیر، بر خود از روی قصد و نیت و مقدم شمردن او بر خود در کسب سود و منفعتی یا پرهیز از ضرر و زیان به دیگری است (جرجانی، ۱۳۷۰: ۵۹). ایثار برد و قسم است؛ اول ایثار با جان یا شهادت که در راه هدف و عقیده می‌باشد و از بالاترین انواع ایثار است. اهمیت آن باعث شده تا واژه ایثار در کنار شهادت، هاله‌ای از تقدس پیدا کند. دیگری ایثار با مال که دارای محدوده بسیار وسیع و مصادیق آن بسیار متنوع است. سرپرستی ایتم، کمک به در راه ماندگان (ابن السبیل)، آزاد کردن زندانی و گرفتار، کمک به خانواده‌های بی سرپرست، حمایت از بیماران صعب‌العلاج و خاص، امداد به محرومان، مستضعفان و مستمندان جامعه از طرق گوناگون و فعالیت‌های انجمن‌های خیریه و صرف وقت و ایثار آن بالاترین و برجسته‌ترین وجه ایثار آدمی است.

راهپیمایی اربعین تجلی‌گاه مصادیق عینی ایثار مالی می‌باشد. افرادی که در پیاده‌روی اربعین شرکت می‌کنند رفتارهایی مانند ایثارگری، از خودگذشتگی، مهمان‌نوازی و خدمت به زائران و محبان اهل بیت علیهم‌السلام را از نزدیک لمس می‌کنند. آشنایی با چنین رفتارهای مثبت و تجربه آنها از نزدیک، باعث می‌شود این ویژگی‌ها در افراد نهادینه شود. در بحث ایثار، توان مالی خیلی مهم نیست و هر فردی در حد توانش، می‌تواند به دیگران کمک کند که در راهپیمایی اربعین، مثال‌های عینی زیادی در این باره دیده می‌شود.

۲-۶-۳. انفاق و بخشندگی

انفاق به معنای پرداخت مال برای رفع نیاز دیگران است؛ به گونه‌ای که پرداخت‌کننده، مالی را از دست می‌دهد، بدون آنکه جایگزین مادی برای آن بیابد. خدای تعالی در قرآن کریم در قالب تمثیلی می‌فرماید: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (بقره / ۲۶۱)؛ کسانی که اموالشان را در راه خدا انفاق می‌کنند، مثل آن حبه‌ای است که تبدیل به هفت خوشه می‌شود و از هر خوشه صد حبه به وجود می‌آید و خداوند آن را برای هر کس بخواهد [و شایستگی داشته باشد] دو یا چند برابر می‌کند و خدا [از نظر قدرت و رحمت] وسیع و [به همه چیز] داناست. در روایات درباره انفاق در راه سفر کربلا و زیارت امام حسین علیه‌السلام تأکید فراوان شده است؛ به طوری که فضیلت و ثواب آن را در راه حج بیشتر می‌دانند. چنانکه امام صادق علیه‌السلام در پاسخ به عبدالله بن سنان می‌فرماید: به هر دره‌می که در این مسیر صرف می‌کند: هزار هزار هزار (تاده مرتبه هزار را تکرار کردند) برای او حساب می‌شود و علاوه بر این رضایت و خشنودی خداوند و دعای خیر پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و حضرت علی علیه‌السلام و ائمه معصومین علیهم‌السلام برای اوست. در جای دیگر، زیارت امام حسین علیه‌السلام را معادل یک حج و در روایتی دیگر معادل سی حج با رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را بیان کرده است (حرعاملی، ۱۴۱۴: ۱۴ / باب ۴۵۰). نیز در برخی از روایات بر برگشت هزینه‌های سفر، افزایش روزی و رفع بلاها تأکید شده است، چنانکه امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: زیارت حسین علیه‌السلام، رزق را زیاد می‌کند و آنچه برای زیارت هزینه کرده باشد،

برمی‌گردد و امام باقر علیه السلام می‌فرماید: شیعیان ما را به زیارت قبر حسین علیه السلام امر کنید. زیارت قبر حسین علیه السلام، روزی را زیاد و بلاهای سخت را دفع می‌کند (طوسی، ۱۳۶۵: ۱۶/۴۵، ۴۲).

براین اساس شیعیان و عاشقان امام حسین علیه السلام هر ساله با زیباترین جلوه‌هایی از انفاق، سخاوت و بخشندگی در خدمت رسانی به امام حسین علیه السلام بوده‌اند و زائر با دیدن این صحنه‌های لذت بخش، بخشندگی را حس می‌کند و پس از بازگشت با انگیزه و اراده بیشتری، چنین عملی را انجام می‌دهد و به فقرا و نیازمندان رسیدگی بیشتری می‌نماید.

نتیجه

پیاده‌روی و زیارت اربعین یکی از مهم‌ترین کانون‌های تربیتی برای انسان‌های آزادی‌خواه، عدالت‌طلب و ظلم‌ستیز است که دارای آثار تربیتی، فردی و اجتماعی می‌باشد. مهم‌ترین آثار تربیت فردی زیارت اربعین، تزکیه و تهذیب نفس، ایجاد آرامش درونی، خودباوری، الگودهی و الگوزایی، صبر و پایداری، افزایش مهر و محبت به امام حسین علیه السلام و تقویت دین‌داری است. این زیارت نقش اساسی در الگوپردازی و الگوزدایی دارد. زیرا وقتی کسی در کربلا حضور پیدا می‌کند؛ از سویی به مجموعه‌ای از الگوهای خوب و فضایل اخلاقی برخورد می‌کند و از سوی دیگر الگوها و شخصیت‌ها منفی را در ذهن خود مجسم می‌سازد و خود به خود به سوی الگوهای ارزشی و خوب سوق داده می‌شود و از الگوهای منفی بی‌زاری می‌جوید. زیارت اربعین از جهات متعدد می‌تواند مایه آرامش زائر باشند؛ نخست اهل بیت علیهم السلام و امام حسین علیه السلام طبق روایات، از مصادیق ذکرند و طبق فرموده قرآن، ذکر مایه آرامش است و دیگر اینکه زائر و عاشق امام حسین علیه السلام با پیمایش فاصله‌های طولانی به مقصد و معشوق خود می‌رسد که این مسأله خود به خود برای او آرامش را محقق می‌سازد و سوم اینکه راهپیمایی اربعین بدون هیچ گروه‌گرایی و برتری‌جویی می‌باشد که بذرنوع‌دوستی و همدلی را در جامعه می‌افشاند که محصول آن چیزی جز آرامش نمی‌باشد. مهم‌ترین آثار تربیت اجتماعی زیارت اربعین؛ ایجاد همبستگی و امت واحد اسلامی، تبلور مفاهیم اخلاق اجتماعی، ایجاد شعور سیاسی، ایجاد انگیزه و

شور سیاسی، ایجاد روحیه ظلم ستیزی و آزادی و توجه به امر به معروف و نهی از منکر است. بسیاری از مفاهیم اخلاق اجتماعی مانند تعاون و همکاری، ایثار و از خود گذشتگی، انفاق و بخشندگی، سبقت به کار خیر، محبت و مهمان نوازی، تلاش و نظایر اینها در زیارت پیاده روی اربعین تبلور و تحقق پیدا می کنند.

منابع

- قرآن کریم
- ابن بابویه قمی، محمد حسین بن علی (۱۳۸۲)، *ثواب الاعمال و عقاب الاعمال*، قم، نسیم کوثر.
- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۴۸)، *التهوف علی قتلی الطفوف*، ترجمه فهری، تهران، جهان.
- ابن قولویه قمی، جعفر بن محمد (۱۳۹۳)، *کامل الزیارات*، قم، فقاها.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، بیروت، دارصار.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶)، *غررالحکم و درر الکلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- جرجانی، علی بن محمد (۱۳۷۰)، *التعریفات*، تهران، ناصر خسرو.
- جعفریان، رسول (۱۳۹۰)، *اربعین*، تهران، نشر مشعر.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۴ق)، *صحاح اللغة*، تحقیق احمد بن عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین.
- حاجی ده آبادی، محمد علی (۱۳۷۹)، *درآمدی بر نظام تربیتی اسلام*، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۷۶)، *به صحرا شدم، عشق باریده بود*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- حرعاملی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ق)، *وسائل الشیعه*، چاپ دوم، قم، موسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- حسینی طهرانی، سید محمد محسن (۱۳۹۵)، *اربعین در فرهنگ شیعه*، تهران، مکتب وحی.
- خبر فاطمه، محمد (۱۴۲۴)، *نهج الاسلام فی ترکیه النفس*، بیروت، دارالحد.
- دانشگر، بهزاد و محمد علی نجفی (۱۳۹۶)، *پادشاهان پیاده*، قم، عهدمانا.

- دژاکام، علی (۱۳۹۴)، *اربعین*، تهران، مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام.
- دهبان لنگرودی، مهدی (۱۳۹۶)، *اسرار پیاده روی اربعین*، تهران، تولی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷ش)، *لغت نامه دهخدا*، تهران، دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (بی تا)، *مفردات الفاظ القرآن*، بیروت، دارالقلم.
- شریفی، عنایت الله (۱۳۹۳)، *درس نامه اخلاق (مبانی و مفاهیم)*، قم، نشر معارف.
- شوشتری، نورالله بن شرف الدین (۱۴۰۹)، *احقاق الحق*، قم، کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی نجفی.
- طریحی، فخرالدین (۱۳۶۲)، *مجمع البحرین*، تهران، المكتبة المرتضویه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۵)، *تهذیب الاحکام*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- _____ (۱۴۱۱)، *مصباح المتعجد*، بیروت، مؤسسه فقه الشیعه.
- عسکری، سید مرتضی (۱۳۶۸)، *معالم المدرستین*، قم، دانشکده اصول الدین.
- عمید، حسن (۱۳۹۲ش)، *فرهنگ عمید*، تهران، امیرکبیر.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ق)، *العین*، قم، هجرت.
- فرهنگ، علی اکبر (۱۳۸۵)، *ارتباطات انسانی*، تهران، امیرکبیر.
- قاضی طباطبایی، سید محمد علی (۱۳۶۸ش)، *تحقیق درباره اول اربعین سید الشهدا علیه السلام*، قم، بنیاد شهید قاضی طباطبایی.
- قمی، شیخ عباس (۱۳۹۶)، *مفاتیح الجنان*، چاپ ۱۵، قم، اسلام ناب.
- قندوری، سلیمان بن ابراهیم (۱۴۱۸)، *ینابیع الموده*، تصحیح علاء الدین اعلمی، بیروت، مؤسسه اعلمی للمطبوعات.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵ش)، *اصول کافی*، تصحیح و تحقیق علی اکبر غفاری، تهران دارالکتب الاسلامیه.
- لطیفیان، مرتضی و دیبا سیف (۱۳۸۶)، «بررسی تأثیر خودآگاهی بر اختلالات روابط بین فردی دانشجویان»، *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، ش ۳.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، *بحار الانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- محدث نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸ق)، *مستدرک الوسائل*، قم، مؤسسه آل البيت.

- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹)، مجموعه آثار، تهران، انتشارات صدرا.
- مفید، نعمان بن محمد (۱۴۱۴ق)، مسار الشیعه فی مختصر تواریخ الشیعه، تحقیق مهدی نجف، نجف، دارالمفید.
- مقرر بن عبد الرزاق (۱۴۲۳)، مقتل الحسین، نجف، المكتبة الحیدریه.
- ملکوتی فر، ولی الله (۱۳۸۸)، تربیت در نهج البلاغه، سبزوار، امید مهر.
- نراقی، ملا احمد (۱۳۶۱ش)، معراج السعاده، تهران، رشیدی.

